

Van cohesie naar conflict

Een hypothese over ontwikkelingen in eigenrichting

Cahiers Politiestudies
Jaargang 2017-2, nr. 43
p. 87-104
© Maklu-Uitgevers
ISBN 978-90-466-0863-0

Ben Rovers¹

Eigenrichting is een 'rafelig' concept waarvan zeer uiteenlopende definities bestaan, die een zeer smal tot zeer breed palet van maatschappelijke verschijnselen bestrijken. In dit artikel wordt, gebruikmakend van een brede definitie, een beeld geschetst van de ontwikkelingen in eigenrichting in Nederland sinds 2000. Geconstateerd wordt dat in deze periode diverse belangwekkende ontwikkelingen op het vlak van eigenrichting hebben plaatsgevonden, zoals de sterke opkomst van eigenstandige rechtshandhaving via internet en massamedia, popularisering van eigenrichting in samenleving en politiek, en de opkomst van groepsnormen die haaks staan op publiek vastgestelde normen. De hypothese is dat eigenrichting als fenomeen een fundamentele verandering ondergaat en steeds minder een uiting is van sociale cohesie en steeds vaker een symptoom van groepsconflict in de samenleving. Er wordt voor gepleit het begrip eigenrichting te ontdoen van zijn normatieve connotatie.

1. Inleiding, vraagstelling en opzet

In het jaar 2000 verscheen een themanummer van het Tijdschrift voor Criminologie (TvC) over eigenrichting en burgerschap. In een inleidend artikel signaleren de samenstellers twee ontwikkelingen op dit vlak, een begripsmatige en een normatieve: eigenrichting lijkt begripsmatig steeds breder geïnterpreteerd te worden en het onderscheid tussen ongewenste en gewenste interventies van burgers in het veiligheidsveld lijkt te vervagen (Boutellier *et al.* 2000).

De begripsmatige verbreding wordt geïllustreerd aan de hand van krantenartikelen over dit onderwerp die tussen 1993 en 1999 in de Volkskrant verschenen. Deze gaan over zulke uiteenlopende onderwerpen als acties van buurtbewoners tegen de komst van zedendelinquenten in hun buurt, acties van bewoners tegen drugsoverlast in hun buurt, de oproep van een politiecommissaris om jongeren een oorvijg te geven wanneer ze over de schreef gaan, agenten die een zwerver ruw op straat gooien, waardoor deze overlijdt, en de NAVO die in strijd met VN-afspraken luchtaanvallen uitvoert boven Servië en Kosovo.

---

¹ Ben Rovers is criminoloog en eigenaar van onderzoeksbureau BTVO in 's-Hertogenbosch. Correspondentie naar: benrovers@btvo.nl

De vervagende scheidslijn tussen ongewenste en gewenste interventies van burgers leiden de auteurs af uit het feit dat de overheid in toenemende mate van burgers verlangt dat deze zelf verantwoordelijkheid nemen voor hun eigen en andermans veiligheid. Waar eigenrichting doorgaans als een ongewenst fenomeen wordt gezien, worden vormen van waakzaam burgerschap juist in toenemende mate benoemd als maatschappelijk gewenst. In het themanummer worden diverse artikelen gewijd aan nieuwe vormen van waakzaam burgerschap, zoals burgers die in stille marsen de straat op gaan om te protesteren tegen zinloos geweld (Boutellier 2000), burgers die zich inzetten voor justitieel vrijwilligerswerk (Leest 2000) en burgers die als buurtvader de straat op gaan om sociale controle uit te oefenen op jongeren (de Jong en de Haan 2000).

In dit artikel kijken we terug op de periode sinds dit artikel verscheen. Welke ontwikkelingen in eigenrichting zijn er sedertdien waar te nemen? Hoe kunnen we deze ontwikkelingen duiden en wat zijn de implicaties van deze duiding voor de toekomst?

Om deze vragen goed te kunnen beantwoorden, is het nodig om eerst het begrip eigenrichting grondig te verkennen, want Boutellier *et al.* (2000) spraken immers over een begrip dat steeds breder lijkt te worden en over vervagende grenzen tussen ongewenste en gewenste interventies door burgers. De gehanteerde definitie kan immers ook van invloed zijn op de ontwikkelingen die zichtbaar worden. In dit artikel wordt gepleit voor een brede interpretatie van eigenrichting, om redenen die verderop in dit artikel duidelijk worden gemaakt: het maakt het begrip sociologisch relevanter, ontdoet het van zijn ongewenste normatieve connotatie en stelt ons in staat relevante maatschappelijke ontwikkelingen waar te nemen die anders onzichtbaar zouden blijven.

In paragraaf 2 wordt het fenomeen eigenrichting conceptueel ontleed. Vervolgens zal worden geschetst welke ontwikkelingen zich op het vlak van eigenrichting in de afgelopen jaren hebben voorgedaan (par. 3). De voorbeelden zijn vooral ontleed aan de Nederlandse situatie. In paragraaf 4 worden deze ontwikkelingen geduid. Een conclusie besluit dit artikel. Hierin wordt betoogd dat de aard van het fenomeen eigenrichting aan het veranderen is van een verschijnsel dat vooral een uitdrukking is van sociale cohesie naar een verschijnsel dat steeds vaker duidt op sociaal conflict tussen groepen in de samenleving.

2. Conceptuele analyse van eigenrichting

Eigenrichting is een diffuus concept. Een korte gang langs de gebruikte definities, laat zien dat verschillende auteurs verwijzen naar uiteenlopende begripsmatige dimensies (zie bijvoorbeeld Denkers, 1985; Johnston, 1996; Dumsday, 2009; Haas, 2010). Omdat eigenrichting in de verschillende definities dicht aan ligt tegen verschijnselen als protest, burgerlijke ongehoorzaamheid, criminaliteit, *scapegoating*, klokkenluiden, et cetera, is het van belang helder te maken waar overeenkomsten en verschillen zitten.

Om het verschijnsel te omschrijven, wordt de volgende vraag beantwoord: wie doet wat tegen wie, hoe, waar, wanneer en waarom?

Wie?

Eigenrichting wordt in de meeste gevallen geassocieerd met burgers die op de stoel van de rechter of breder de overheid gaan zitten, daarbij rechten naar zich toe trekkend, waarvan in de samenleving is bepaald dat de uitoefening ervan bij de rechter dan wel de overheid is belegd. Wanneer het om strafrechtelijke eigenrichting gaat, kunnen burgers dit vanuit uiteenlopende rollen doen: als (potentieel) slachtoffer van een misdrijf, als omstander bij een misdrijf of als niet-direct betrokkene. In Nederland verwijzen de juridische strafuitsluitingsgronden overmacht, noodweer en noodweerecnes naar situaties waarin het een slachtoffer -om uiteenlopende redenen- is toegestaan het recht in eigen hand te nemen (De Hullu, 2006). Een andere vorm van 'gedoogde eigenrichting' betreft een slachtoffer of omstander die een dader aanhoudt (burgerarrest). Dit is in Nederland als burgerrecht geformuleerd in het Wetboek van Strafvordering (Art. 53). Volgens Mehlbaum en Van Steden (2016) kunnen zowel noodweer als burgerarrest worden beschouwd als vormen van burgermoed. Ze concluderen dat in de afgelopen jaren het noodweerartikel is verruimd, dat wil zeggen dat slachtoffers onder meer omstandigheden een beroep hierop kunnen doen. Dit geldt niet voor de toepassing van burgerarrest. Hierbij is de juridische lijn tussen burgermoed (geoorloofd ingrijpen) en eigenrichting (ongeoorloofd ingrijpen) in de afgelopen jaren niet verschoven.

Bij eigenrichting treden burgers vaak in groepen op, of er is sprake van bestaande groepen in de samenleving waarin afwijkende normen gelden die binnen of buiten de eigen groep worden opgelegd en afgedwongen. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het fenomeen eerwraak. De groepsdimensie vormt weliswaar een belangrijke sociologische dimensie in het begrijpen van het fenomeen, maar maakt doorgaans geen deel uit van de gebruikte definities.

Naast burgers, die al dan niet in groepen optreden, worden ook de overheid in het algemeen en overheidsorganisaties in het bijzonder geassocieerd met eigenrichting (Dumsday 2009). De strafrechtjurist Kwakman noemde enkele jaren geleden het instrument van de bestuurlijke boete een vorm van publieke eigenrichting in Nederland (Kwakman, 2006). Dit is dan wel een vorm van gelegitimeerde eigenrichting. In met name buitenlands onderzoek zien we vaak staten, maar bijvoorbeeld ook de politie (als organisatie) fungeren als actoren van eigenrichting of actoren die eigenrichting stimuleren. Hierbij gaat het vaak om buitenwettelijke toepassing van bevoegdheden in landen die rechtstatelijk als 'zwakker' kunnen worden gedefinieerd (Dumsday, 2009). Jackson (1999) rapporteerde bijvoorbeeld over de rol die de Russische overheid speelde (en wellicht nog speelt) in het steunen van extremistische en nationalistische groepen die op eigen houtje allerhande strafexpedities ondernemen tegen 'staatsvijandige' groepen en individuen. Gazit (2015) wijst op de rol van de Israëliëse regering in het gedogen en ondersteunen van geweld door kolonisten in bezette gebieden. Ook in Nederland zien we recentelijk voorbeelden waarbij politieoptreden tegen leden van minderheidsgroepen als eigenrichting wordt beschouwd. Hierbij gaat het om het handelen van individuele vertegenwoordigers namens deze organisaties.

Doet wat?

Eigenrichting kan worden gedefinieerd in relatie tot verschillende rechtssystemen, zoals het civiel-, bestuurs- en strafrecht. Het verschilt per land of eigenrichting al of

niet strafbaar is gesteld. Sinds de invoering van de *Code Pénal* in 1811 is (strafrechtelijke) eigenrichting in Nederland geen apart strafbaar feit. Vormen van eigenrichting worden vervolgd op basis van bestaande categorieën in het Wetboek van Strafrecht, zoals bedreiging, geweldpleging, verstoring van de openbare orde, et cetera.

De populaire definitie luidt dat bij eigenrichting de betrokkenen 'het recht in eigen hand nemen'. De meest gangbare interpretatie is dat het hierbij om burgers gaat die rechten uitoefenen die bij de staat zijn belegd. Hierbij kunnen echter verschillende vormen van rechtsuitoefening worden onderscheiden:

- Eigenstandige strafexecutie
- Eigenstandige rechtshandhaving
- Eigenstandige normstelling

Deze drie vormen gaan empirisch vaak in elkaar over, maar het is belangrijk ze conceptueel te onderscheiden. Bij eigenstandige strafexecutie gaan de betrokkenen op de stoel van de rechter en/of de strafexecuteur zitten. Denk hierbij bijvoorbeeld aan een veroordeelde misdadiger die door individuen of groepen in de samenleving nog een keer wordt bestraft.

Bij eigenstandige rechtshandhaving gaan de betrokkenen op de stoel van politie en justitie zitten. Het fenomeen van de 'pedojagers', die vermeende of veroordeelde pedoseksuelen opsporen, is hiervan een voorbeeld.

Bij eigenstandige normstelling is sprake van eigen, afwijkende definities omtrent wat mag en niet mag. Deze kunnen binnen groepen in de samenleving ontstaan op grond van subcultureel of ideologisch gevormde waarden. De reeds genoemde eerwraak is een voorbeeld van het eerste, burgerlijke ongehoorzaamheid kan worden beschouwd als een voorbeeld van het tweede. In beide gevallen is sprake van een eigen norm die tegenover een publiek vastgestelde norm wordt gesteld. Bij eerwraak leidt dit ook tot eigen rechtshandhaving en strafexecutie, bij burgerlijke ongehoorzaamheid is hiervan geen sprake, maar leidt de afwijkende norm tot enige vorm van reguliere regelovertreiding die niet raakt aan rechtshandhaving of strafexecutie, bijvoorbeeld het kraken van een pand of het niet betalen van belasting. De regelovertreiding is in beide gevallen wel normatief gemotiveerd: het gaat om het volgen dan wel handhaven van een eigen norm. Hierin wijkt deze regelovertreiding af van criminaliteit in bredere zin, die niet noodzakelijk normatief gemotiveerd hoeft te zijn².

Met name bij de derde vorm, de eigen normstelling, raakt eigenrichting aan andere fenomenen zoals (reguliere) criminaliteit, burgerlijke ongehoorzaamheid, maar bijvoorbeeld ook zulke uiteenlopende zaken als klokkenluiden en terrorisme. Bij deze laatste vorm gaat het om burgers die publieke normen of het staatsbestel als geheel verwerpen en deze met geweld willen aantasten³.

² Alle regelovertreiding kan worden beschouwd als normovertredend, maar niet alle regelovertreiding is normatief gemotiveerd.

³ De AIVD definieert terrorisme als volgt: 'het uit ideologische motieven dreigen met, voorbereiden of plegen van op mensen gericht ernstig geweld, dan wel daden gericht op het aanrichten van maatschappij-ontwrichtende schade, met als doel maatschappelijke veranderingen te bewerkstelligen, de bevolking ernstige vrees aan te jagen of politieke besluitvorming te beïnvloeden' (AIVD, 2016).

De eigenstandige normstelling is van de drie genoemde vormen van 'het recht in eigen hand nemen' zonder twijfel de meest ingrijpende voor een samenleving. Waar eigenstandige strafexecutie in beginsel de reguliere regelgeving- en handhaving volgt (en hooguit de bestaande bestraffing afwijst), raakt eigenstandige normstelling aan het fundament van een samenleving, de gedeelde normatieve ruimte.

Aan de drie hiervoor genoemde vormen kan volledigheidshalve nog worden toegevoegd het verzet tegen bestaande regelgeving. Hieronder kunnen allerhande vormen van verzet en protest worden begrepen door groepen in de samenleving, zoals Greenpeace-actievoerders die het oneens zijn met milieubesluiten en zich vastketenen aan een hek, vrachtwagenchauffeurs die protesteren tegen tolheffing en een snelweg bezetten, et cetera. Deze vormen van verzet kunnen echter niet worden beschouwd als een vorm van 'het recht in eigen hand nemen', omdat gebruik wordt gemaakt van de reguliere democratische ruimte waarin burgers en groepen 'strijd voeren' om de publieke normstelling.

Tegen wie?

Eigenrichting kan zich richten tegen individuen (meestal vermeende, vastgestelde of verwachte regelovertreders, of hun naasten) of tegen individuen als lid van een groep. Een recent voorbeeld van dit laatste is de aanval op Syrische vluchtelingen in een asielzoekerscentrum in Woerden in 2015, waarbij de betrokkenen het gemunt hadden op het te ruimhartige vluchtelingenbeleid van de regering. Dit laatste fenomeen vertoont sterke verwantschap met *scapegoating* (zondebokmechanisme), waarbij een groep in de samenleving de schuld krijgt van een vermeend of vastgesteld onrecht. Een fenomeen dat net als eigenrichting zo oud is als de mensheid en doorgaans indicatief is voor maatschappelijke tegenstellingen. Zo laat White (2002) op indringende wijze zien hoe aan het begin van de vorige eeuw, onder het (valse) mom van misdaad en verkrachtingen, massale lynchpartijen werden uitgevoerd op zwarte mannen in South Carolina. De recente aanvallen op moslims in de Westerse wereld behoren ook tot deze categorie. Deze groep wordt verantwoordelijk gesteld voor de daden van moslimterroristen en wordt hiervoor 'bestraft' door middel van vernietiging van eigendommen, bedreiging, geweldpleging, et cetera.

Ook de samenleving zelf, of haar bestuurlijke en politieke vertegenwoordigers, kunnen het beoogde slachtoffer zijn, bijvoorbeeld in het geval van terrorisme.

Rosenbaum en Sederberg (1974) maken onderscheid tussen *crime control vigilantism*, dat zich vooral richt tegen individuele daders, *social control vigilantism*, dat zich richt tegen groepen die als een bedreiging worden gezien, en *regime control vigilantism*, dat zich richt tegen het maatschappelijk systeem als geheel. Deze driedeling past op de drie groepen slachtoffers van eigenrichting die hier zijn beschreven.

Hoe?

De hoe-vraag raakt in eerste instantie aan de vorm die de eigenrichting aanneemt. Soms wordt geweld beschouwd als een noodzakelijk bestanddeel (bijv. in Johnston 1996), maar vaak ook niet. De specifieke vorm die de eigenrichting als straf aanneemt –(weg) pesten, bedreigen, geweldpleging, *namings-and-shaming* en dergelijke-, is doorgaans geen onderdeel van de gebruikte definities, hoewel sommigen van mening zijn dat

geweldsuitoefening juist een *conditio sine qua non* is, omdat dit raakt aan het geweldsmonopolie van de staat.

Ook de mate van spontaniteit of planning maakt soms deel uit van de definitie. Denkers (1995) spreekt bijvoorbeeld over spontaan en relatief onmiddellijk opreden. Johnston (1996) en Haas (2010) spreken daarentegen juist over *premeditated acts of force* en *planned criminal acts*.

Waar?

Voor zover bekend is de geografische dimensie nergens onderdeel van de definitie.

Wanneer?

De wanneer-vraag verwijst naar de verbinding met een gebeurtenis, een vermeende of vastgestelde regelovertreding of de (gebrekkige) overheidsreactie hierop. Eigenrichting kan ontstaan als reactie op zo'n gebeurtenis, maar het kan er ook op anticiperen (Johnston 1996, Haas 2010). En voorbeeld van het eerste is het ingooien van ruiten bij iemand die is veroordeeld voor pedoseksualiteit, een voorbeeld van het tweede zijn burgers die zich verzetten tegen de komst van een veroordeelde pedoseksueel in hun buurt, vanwege de zorgen die men heeft over de kinderen.

Waarom?

Deze vraag kan zowel verwijzen naar verklaringen voor het fenomeen als naar motieven en beoogde doelen van de betrokkenen. Hier ligt de focus op het laatste. Motieven en doelen maken af en toe onderdeel uit van de definitie van eigenrichting, maar meestal niet.

De genoemde motieven voor eigenrichting zijn heel uiteenlopend. Haas (2010) noemt bijv. de sociale orde handhaven, recht in een rechteloze situatie scheppen, een einde maken aan een onplezierige situatie en het aanhouden en bestraffen van (vermeende) criminelen. Hieraan kunnen we nog toevoegen: wraak uitoefenen, zelfverdediging, vergelden, corrigeren van de staat, uiten van onvrede, uiten van verzet en het voorkómen van onrecht.

Meer in het algemeen kan een onderscheid worden gemaakt tussen motieven op individueel niveau, op groepsniveau en op maatschappelijk niveau. Buurtbewoners die geen pedoseksueel in de buurt willen hebben, handelen vooral uit individuele belangen/motieven, de motieven voor *scapegoating* vinden we vaak op groepsniveau en de motieven voor klokkenluiden en burgerlijke ongehoorzaamheid zijn doorgaans maatschappelijk van aard.

Overigens geldt ook voor dit conceptuele onderscheid dat het lastig kan zijn om het empirisch te bepalen; motieven kunnen zich op verschillende niveaus tegelijk manifesteren.

De definities nader beschouwd

De voorgaande bespreking laat zien hoezeer de definities van eigenrichting uiteenlopen en waar ze raken aan tal van ‘nabijgelegen’ fenomenen, die er soms wel en soms niet onder worden verstaan. Een cruciale keus bij de begripsmatige bepaling van eigenrichting doet zich voor bij de ‘wat-vraag’: welke rechten die bij de overheid zijn belegd, trekken burgers naar zich toe? In smalle definities beperkt zich dit tot eigenstandige strafexecutie, in bredere definities worden ook eigenstandige rechtshandhaving en soms ook eigenstandige normstelling hieronder begrepen. Deze keus is mijns inziens cruciaal, omdat hij andere aspecten van de definitie beïnvloedt, bijvoorbeeld tegen wie of wat de eigenrichting zich richt. Bij eigenstandige strafexecutie (de engste variant) richt het handelen van betrokkenen zich vooral tegen individuele overtreders van regels, bij eigenstandige normstelling (de breedste variant) is het de overheid of het maatschappelijk systeem waartegen het handelen zich richt. De drie vormen van vigilantisme die Rosenbaum en Sederberg (1974) onderscheiden op basis van de vraag ‘tegen wie’ het handelen zich richt (tegen individuele burgers, tegen groepen en tegen het maatschappelijk systeem), maken duidelijk dat er een directe relatie bestaat met het soort recht dat burgers naar zich toe trekken.

De beantwoording van de ‘wat-vraag’ heeft ook gevolgen voor de normatieve interpretatie van eigenrichting. Bij smalle interpretaties wordt de normstelling doorgaans als gegeven (want gedeeld) beschouwd, waardoor eigenrichting automatisch een ongewenst fenomeen wordt; het druist immers in tegen de gedeelde normen. Bij brede interpretaties staan die normen zelf ter discussie. Dit verklaart waarom auteurs die op dit vlak een smalle definitie hanteren (zoals Haas 2010) eigenrichting als een intrinsiek ongewenst fenomeen beschouwen, terwijl auteurs die een brede definitie hanteren (zoals Dumsday 2009), stellen dat eigenrichting onder omstandigheden als wenselijk of zelfs als noodzakelijk moet worden beschouwd.

3. Recente ontwikkelingen in eigenrichting

Eigenstandige strafexecutie: geen belangwekkende ontwikkelingen

Uitgaande van een smalle definitie van eigenrichting, zoals hiervoor beschreven, is het mogelijk een aantal incidenten aan te wijzen die hebben plaatsgevonden in de periode na 2000. Mehlbaum en Van Steden (2016) rapporteren over zeven incidenten die de afgelopen circa vijftien jaar veel aandacht kregen in Nederland, zoals de ‘pedo-killer’ (2000; vader steekt aanrander van zootje dood), de AH-zaak (2002; medewerker gebruikt te veel geweld bij burgerarrestatie van winkeldief), en de juweliersvrouw in Deurne die twee overvallers neerschiet (2014). Op basis van de beschikbare ‘data’, is het niet mogelijk om aan te geven of er de afgelopen jaren meer, minder of andere incidenten hebben plaatsgevonden dan in de periode voor 2000. Het algemene beeld is echter dat het aantal incidenten beperkt genoemd kan worden. Een grondige zoektocht in de media en in de bestaande literatuur over dit onderwerp levert niet veel meer op dan de zeven gebeurtenissen waarover Mehlbaum en Van Steden (2016) rapporteren. De conclusie moet dan ook luiden dat het om een incidenteel fenomeen gaat, dat in kwantitatieve zin nauwelijks iets voorstelt.

De incidenten waarover het hier gaat, zijn allemaal vormen van eigenstandige strafexecutie. Hierin zijn kwantitatief en kwalitatief weinig belangwekkende ontwikkelingen waar te nemen. Een ander beeld ontstaat wanneer we uitzoomen naar de bredere verschijningsvormen van eigenrichting, en ook eigenstandige rechtshandhaving en eigenstandige normstelling meenemen. Dan lijkt er wel sprake van nieuwe ontwikkelingen. Hierna bespreek ik, als illustratie, drie van zulke ontwikkelingen.

Digitalisering van eigenrichting

De eerste ontwikkeling betreft de digitalisering van eigenrichting. De groei van internet, en met name de opkomst van *social media*, hebben dit medium in toenemende mate ook tot een platform voor eigenrichting gemaakt. Dit kan uiteenlopende vormen aannemen, zoals bedreigingen die worden geuit via social media, het voeren van een *namings-and-shaming* campagne, het opsporen van daders, het organiseren van verzet, en het hacken van gegevens waarmee bijvoorbeeld websites ontoegankelijk worden gemaakt, gegevens gemanipuleerd, et cetera. Er bestaat voor zover bekend nog geen goed overzicht van wat er op dit vlak allemaal op internet gebeurt, maar wie de vele voorbeelden voorbij ziet komen, kan niet anders dan concluderen dat het om een omvangrijk en zeer waarschijnlijk ook groeiend fenomeen gaat. Voor recente overzichten van vormen van cyber vigilantisme, zie Smallridge *et al.* (2016) en Kosseff (2016).

De kracht van het ‘nieuwe’ medium kan moeilijk worden onderschat. De ongefilterde inhoud van boodschappen, de snelheid en het grote bereik van verspreiding, maken het internet tot een zeer krachtig medium in de manifestatie van eigenrichting. Wie op internet wordt beschuldigd vanwege vermeende of gepleegde (mis)daden, kan daar wereldwijd en tot aan het einde der dagen last van ondervinden. Denk bijvoorbeeld aan de Amerikaanse tandarts die in 2015 tijdens een zogenaamde *big-game trophy hunt* in Zimbabwe met pijl en boog een bij het publiek bekende en geliefde leeuw (Cecil) had verwond. Het beest moest later alsnog worden afgemaakt. Binnen enkele dagen was daarover wereldwijd verontwaardiging ontstaan. In het kielzog daarvan volgden een *namings-and-shaming* campagne van ongekeerde omvang, de praktijk van de man werd belaagd, zijn bedrijfswebsite gehackt, familieleden bedreigd, en zo meer (NYT, 29-jul-2015).

Ook in Nederland zijn inmiddels veel voorbeelden te vinden van dergelijk internet vigilantisme (digilantisme). Denk bijvoorbeeld aan de *namings-and-shaming* acties gericht tegen bestuursvoorzitters van banken na de bankencrisis in 2008, aan de burgers die zelf een opsporingsactie op touw zetten naar twee vermiste jongetjes (en die de lopende opsporingsactiviteiten van de politie hinderde), of aan de facebook-speurtocht naar de zogenaamde kopschoppers in Eindhoven, -jongens die werden gezocht omdat ze tijdens een uitgaansavond iemand langdurig tegen het hoofd hadden getrapt (en hier waren camerabeelden van). De laatste actie leidde onder meer tot het aanwijzen van een ‘dader’ die niets met de zaak te maken bleek te hebben. De voorbeelden zijn wederom willekeurig en onvolledig. ‘Doe-het-zelf-justitie’ via internet is hoe dan ook sterk in opkomst.

Nieuwe waarden- en normenconflicten

Een tweede ontwikkeling heeft te maken met veranderingen in de samenstelling van de bevolking. Dit is niet zozeer een nieuwe ontwikkeling als wel een die zich in de afgelopen jaren verder heeft doorgezet. Een van de gevolgen hiervan is dat er nieuwe groepsnormen in de samenleving komen die op gespannen voet kunnen staan met bestaande publieke normen. Als voorbeeld: voor Somaliërs en Ethiopiërs vormt het kauwen op qat (bladeren) een eeuwenoude legale traditie. Door Nederland werd qat in 2013 echter op de lijst van verboden verdovende middelen gezet. Ook eerwraak is een voorbeeld. Hierbij gaat het om een oud gewoonterecht, waarbij iemand die de eer van een familie of stam schaadt, hiervoor vergolden mag worden. Deze traditie komt nog in een aantal landen en regio's in de wereld voor en wordt door immigranten 'meegenomen' naar Nederland (Janssen, 2008). Een derde voorbeeld behelst de toepassing van sharia rechtspraak. Deze rechtspraak staat, in Westerse landen althans, haaks op het gangbare systeem van rechtshandhaving⁴.

Daarnaast introduceren nieuwe bevolkingsgroepen soms ook nieuwe waarden- en belangenconflicten in de samenleving. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de recente acties in 2016, van Erdogan-aanhangers, om aanhangers van Gülen te bestraffen voor de staatsgreep in Turkije. Een ander voorbeeld betreft de financiering van radicale moskeeën en imams vanuit Arabische landen. Deze instituties roepen soms op tot eigenrichting⁵.

Popularisering van eigenrichting

Een derde ontwikkeling verwijst naar een bredere culturele verandering die zich in de afgelopen jaren aan het voltrekken is en die we hier kortweg zullen omschrijven als de popularisering van eigenrichting. Hoewel veel auteurs eigenrichting zien als een ongewenst of illegaal fenomeen (bijv. Haas 2010), is er ook altijd een andere kant geweest, die van de verheerlijking van de vigilante (Dumsday 2009). In de populaire cultuur vinden we deze figuren in bijvoorbeeld strips (Robin Hood, Zorro en Batman), maar ook in talloze televisie- en filmkarakters van allerlei kunne die het recht op vaak aantrekkelijke wijze in eigen hand nemen.

In een interessante analyse wijzen Scully en Moorman (2014) erop hoe in de jaren tachtig van de vorige eeuw in Amerika de vigilante weer opduikt en een zeer prominente rol krijgt in stripboeken die in die periode verschijnen. Zij beschrijven deze ontwikkeling tegen de achtergrond van de maatschappelijke problemen van die jaren: torenhoge criminaliteit, een falend politie- en justitieapparaat en veel angst en boosheid onder burgers. De opkomst van de vigilante stripfiguren vormde volgens deze auteurs hierop een antwoord, zoals dat eerder ook in de jaren dertig van de vorige eeuw al gebeurde.

Ook in onze tijd zijn er signalen dat eigenrichting aan populariteit wint. In de afgelopen jaren zijn in Nederland veel voorbeelden geweest van bestuurders, politici en publieke

⁴ Nederlands onderzoek heeft laten zien dat sharia rechtspraak in Nederland niet voorkomt, maar dat er wel advisering en geschilbeslechting plaatsvindt op basis van Sharia-uitgangspunten (Bakker *et al.* 2010). Geschilbeslechting hoeft niet haaks te staan op publieke normen, maar kan er een formele of informele aanvulling op vormen, zoals tuchtrecht en mediation.

⁵ Uit onderzoek van Hoorens *et al.* (2015) blijkt overigens dat het lastig is de financiële banden vast te stellen. In mediapublicaties keert deze claim regelmatig terug (zie bijv. NRC Handelsblad, 2016).

figuren die eigenrichting steunden of aanmoedigden, zoals de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken, Johan Remkes, die in 2002 zei dat hij daders van zinloos geweld het liefst een rotschop zou geven, Prins Bernard die in 2003 aanbood de boete te betalen die was opgelegd aan een Albert Heijn medewerker, omdat hij teveel geweld had gebruikt bij de aanhouding van een winkeldief, minister-president Rutte die in 2011 de honkbalknuppel adviseerde als middel tegen inbrekers, staatssecretaris van Justitie Teeven die in 2012 ervoor pleitte criminelen met naam en toenaam te kijk te zetten en die de dood van een inbreker een 'bedrijfsrisico' noemde en diverse politici die in 2014 hun steun uitspraken voor de vrouw van een overvallen juwelier die twee overvallers had doodgeschoten. Dit is een willekeurige en onvolledige opsomming.

Ook in de massamedia is deze trend terug te zien. Deze vervullen in toenemende mate de rol van openbaar aanklager. Televisieprogramma's waarin oplichters en criminelen worden opgespoord en aan de kaak gesteld, bestaan intussen in vele soorten en maten. Soms wordt hierbij samengewerkt met de politie, maar meestal niet. Het zijn de programmamakers die in deze gevallen eigenstandig bepalen welk lot het (vermeende) geboefte te wachten staat. Media gaan ook steeds vaker op de stoel van de rechter zitten. Televisieomroepen gedijen bij het aanjagen of versterken van populaire sentimenten met betrekking tot eigenrichting. De grens tussen informeren en publiekelijk veroordelen wordt hoe dan ook dunner.

Iets minder zichtbaar voor het grote publiek, maar minstens zo interessant zijn de geluiden van eigenrichting die doorklinken in populaire hiphop en rapteksten. In deze teksten is doorgaans veel aandacht voor recht, onrecht, criminaliteit, straf en vergelding. Grof samengevat is de gangbare visie in veel van deze teksten dat recht retributief dient te zijn (oog om oog) en zelf ter hand moet worden genomen (Murrell 2012, Smits *et al.* 2012). Van de staat of meer in het bijzonder de politie valt niets te verwachten.

Het beeld van Scully en Moorman (2014) dringt zich op: de verheerlijking van eigenrichting als een reactie op onzekere tijden.

Haas (2010) deed onderzoek naar factoren die de publieke steun voor eigenrichting beïnvloeden. Naast situationele factoren die met de aard van de gebeurtenis te maken hebben, blijkt vooral het vertrouwen in het strafstelsel en de rechterlijke macht een rol te spelen in de beoordeling. Hoe minder vertrouwen men hierin heeft, des te groter is doorgaans de steun voor eigenrichting. Dit impliceert dat toenemende populariteit van eigenrichting samengaat met afnemend vertrouwen in de rechterlijke macht. Hiervan blijkt volgens het SCP echter geen sprake (Dekker en Van der Meer, 2007; Den Ridder *et al.*, 2016). Begin 2016 had ruim 60% van de bevolking voldoende vertrouwen in de rechtspraak. Dit percentage is de laatste jaren nauwelijks gewijzigd. Overigens laten recente ervaringen in het Verenigd Koninkrijk zien dat zo'n sentiment snel kan omslaan (of op zijn minst gemakkelijk beïnvloed kan worden). Daar ontstond sterke verontwaardiging over de rechterlijke macht nadat rechters hadden besloten dat de regering het parlement moet raadplegen bij het Brexit-besluit. Bijvoorbeeld de krant *Daily Mail* plaatste de foto's van de drie rechters op de voorpagina, met als ondertekening: 'vijanden van het volk' (The Guardian, 2016).

Samenvatting

Het antwoord op de vraag hoe eigenrichting zich in de voorbije jaren heeft ontwikkeld is sterk afhankelijk van de definitie die wordt gehanteerd. Als we ons beperken tot incidenten waarbij burgers eigenstandig overgaan tot strafexecutie, is het aantal incidenten beperkt te noemen. Er kan in dat geval ook niet worden gesproken van belangwekkende ontwikkelingen. Wanneer we uitzoomen naar eigenrichting als eigenstandige rechtshandhaving en eigenstandige normstelling, komen niet alleen meer en andere fenomenen in beeld, maar is er ook meer dynamiek te ontdekken, zoals de sterke opkomst van eigenstandige rechtshandhaving via media en internet (digilantisme), popularisering van eigenrichting in de samenleving en toenemende normconflicten tussen groepen in de samenleving.

4. Hypothese: eigenrichting verandert van karakter

De uitingsvormen van eigenrichting hangen samen met het soort samenleving waarin het fenomeen optreedt. In samenlevingen met een sterk gedeeld normenkader heeft eigenrichting vooral het karakter van sociale controle, een instrument om gedeelde normen te bevestigen. Neem als voorbeeld het ritueel van de charivari (volksgericht) dat vanaf de veertiende eeuw tot ver in de twintigste eeuw heeft bestaan, en in sommige (plattelands)gemeenschappen nog bestaat. Het gaat hierbij om het bespotten en/of bestraffen van diegenen die bepaalde zedelijke regels hebben overtreden. Het ritueel is gericht op het herstel van de zedelijke en maatschappelijke orde, die ook door de overtreders wordt onderschreven (Rooijackers en Romme, 1989).

In samenlevingen waarin sprake is van strijdige groepsnormen of een overheid die niet bij machte is publieke normen af te dwingen, is sprake van een ander soort eigenrichting. Er is hier immers geen sprake van een gedeelde normatieve ruimte die hersteld kan worden. In deze situatie is het vooral een uiting van strijdige (groeps)belangen. Deze vorm van eigenrichting zien we vaak besproken worden in studies over Afrikaanse landen, waar zwakke of door deelbelangen gestuurde staten niet bij machte zijn eigenstandige rechtsuitoefening door rivaliserende groepen te beteugelen (Oomen 2004; Kirsch en Grätz, 2010).

Mijn hypothese is dat *crime control vigilantism* (gericht tegen individuele regelovertreeders; Rosenbaum & Sederberg 1974) een verschijnsel is dat vooral kan worden aangetroffen in samenlevingen met gedeelde publieke normen. Die gedeelde normen vormen in zekere zin een randvoorwaarde voor deze vorm van eigenrichting. Het bestaan van *social control vigilantism* (gericht tegen andere groepen) en *regime control vigilantism* (gericht tegen het maatschappelijk systeem als zodanig) zijn fenomenen die indicatief zijn voor het ontbreken van gedeelde publieke normen.

De bespreking van ontwikkelingen in de vorige paragraaf indiceert dat de belangrijkste ontwikkelingen in eigenrichting in Nederland zich niet voordoen in *crime control vigilantism*, maar in *social control-* en *regime control vigilantism*. Door een beperkte definitie te hanteren en alleen naar de eerste vorm te kijken, missen we mogelijk de belangrijkste ontwikkeling die gaande is op het vlak van eigenrichting, namelijk dat dit fenomeen van karakter aan het veranderen is: van een fenomeen dat kan worden beschouwd

als een uiting van gedeelde normen naar een fenomeen dat in toenemende mate een symptoom is van sociale fragmentatie en/of een zwakker wordende staat.

De maatschappelijke ontwikkelingen van de afgelopen jaren lijken deze ontwikkeling te bevestigen: 1) er is sprake van toenemende scheidslijnen tussen groepen, 2) de overheid trekt zich terug en 3) burgers hebben steeds minder vertrouwen in de instituties van de staat.

Ad 1) Toename van intergroepverschillen

De scheidslijnen tussen groepen in de samenleving zijn de afgelopen jaren duidelijk toegenomen. Het SCP benoemt ze: het gaat om een verscherping van de etnische tegenstellingen, tegenstellingen tussen groepen met veel en weinig 'persoonlijk kapitaal' (opleiding, sociale contacten e.d.), groepen die tevreden dan wel zeer ontevreden zijn over de politiek; werkenden versus werklozen, en mensen met hogere en lagere inkomens. De auteurs spreken van een 'cohesieprobleem' (Vrooman *et al.* 2014). Maatschappelijke en politieke radicaliseringstendensen bevestigen deze waarneming. Op tal van terreinen zijn de intergroepsverschillen in de samenleving aan het toenemen.

Ad 2) De terugtrekkende overheid

De overheid trekt zich terug om plaats te maken voor zelfredzame burgers. Deze beweging is al een tijdje gaande, maar lijkt de laatste jaren in een stroomversnelling te komen (WRR 2012). Ook in het veiligheidsveld is deze beweging zichtbaar. In de afgelopen dertig jaar is de omvang van de private veiligheidsindustrie bijna verdrievoudigd. Ter vergelijking: de publieke veiligheidszorg nam in deze periode met 'slechts' 75 procent toe (De Waard en Van Steden 2012). Ook burgers zijn in toenemende mate en in heel uiteenlopende rollen in beeld gekomen als 'partner' van de overheid als het gaat om veiligheidszorg. Van der Land *et al.* (2014) benoemen zeven terreinen waarop burgerparticipatie in het veiligheidsveld inmiddels vorm krijgt: toezicht, opsporing, zorg voor de openbare ruimte, conflictbemiddeling, contactbevordering, informatiebemiddeling en beleidsbeïnvloeding.

Naast de beweging van publiek naar privaat is binnen het publieke domein ook nog een verschuiving zichtbaar van centraal georganiseerde strafrechtelijke rechtshandhaving naar bestuursrechtelijke en andere vormen van publieke handhaving, meestal op decentraal niveau (bijvoorbeeld gemeenten, organisaties). Een zichtbaar voorbeeld van deze ontwikkeling is de exponentiële groei van het aantal buitengewoon opsporingsambtenaren in dienst van gemeenten en andere publieke organisaties. Hun aantal wordt in Nederland inmiddels op dertigduizend geschat (Mein en Hartmann, 2013)⁶.

Kortom, de 'klassieke' strafrechtelijke handhavingsrol van de centrale overheid is naar verhouding kleiner geworden, terwijl het risico- en veiligheidsdenken juist steeds belangrijker is geworden.

⁶ Justis becijferde dat het anno 2013/2014 om circa 25.000 BOA's ging, maar gelet op de exponentiële groei van deze beroepsgroep, wordt deze nu op circa 30.000 geschat.

Ad 3) Afnemend vertrouwen in instituties van de staat

Ook deze ontwikkeling lijkt de laatste jaren in een stroomversnelling te komen. SCP-onderzoek laat zien dat vooral de politieke instituties (regering, parlement en politici) weinig vertrouwen genieten. Minder dan de helft van de bevolking heeft hierin (nog) vertrouwen (Dekker en Van der Meer, 2007; Den Ridder *et al.* 2016). Het is lastig om alleen op enquêtecijfers af te gaan bij het vaststellen van trends die zich op dit vlak voordoen, omdat deze niet eenduidig zijn en inmiddels ook veel vragen oproepen over de geldigheid van de verkregen data (dit wordt vooral zichtbaar bij verkiezingsonderzoek waarbij het onderzoekers steeds minder lukt om de onderstroom ‘te vangen’). Kwalitatieve studies kunnen ‘dichterbij’ komen. Als voorbeeld: Ens (2016) onderzocht waarom moslims van Marokkaans-Nederlandse afkomst bijna nooit discriminatie melden bij de politie. Uit de gesprekken die hij voerde blijkt dat de politie voor deze groep niet of nauwelijks een instituut is waar men op durft te vertrouwen, integendeel: men heeft eerder het gevoel er zover mogelijk bij vandaan te moeten blijven, om niet nog eens gediscrimineerd te worden (of erger). Los van de vraag hoe feitelijk deze perceptie is, geeft het onderzoek een indringend beeld van een bevolkingsgroep die de politie beschouwt als een instituut waarvoor ze beducht moeten zijn.

Vertrouwen in instituties varieert tussen bevolkingsgroepen en dit geldt ook voor de afname in vertrouwen. Zo laten Dekker en Van der Meer (2007) zien dat het vertrouwen in de rechtspraak de afgelopen jaren is gedaald, maar dat de daling is het sterkst onder lager opgeleiden.

Doorkijkje naar de toekomst

De hypothese die in deze paragraaf is geformuleerd, suggereert dat als gevolg van toenemende maatschappelijke fragmentatie en een terugtrekkende overheid, eigenrichting verandert van karakter: van *crime control vigilantism* naar *social control-* en *regime control vigilantism*. Het lijkt er niet op dat de hier geschetste maatschappelijke ontwikkelingen hun eindpunt reeds bereikt hebben. De waargenomen verschuiving in eigenrichting zal zich naar verwachting dan ook in de komende jaren verder doorzetten.

5. Conclusie en slotbeschouwingen

In dit artikel is gepoogd om de ontwikkelingen in eigenrichting in Nederland te beschrijven, sinds het begin van dit millennium. Het beeld dat hieruit naar voren komt is afhankelijk van de gebruikte definitie. Wanneer een smalle definitie wordt gehanteerd, waarin eigenrichting wordt beschouwd als een vorm van eigenstandige strafexecutie, is sprake van een in kwantitatief opzicht heel beperkt fenomeen, waarin zich de laatste jaren ook geen belangwekkende veranderingen hebben voorgedaan. Als gebruik wordt gemaakt van een bredere definitie, waarbij ook eigenstandige rechtshandhaving en eigenstandige normstelling deel uitmaken van het fenomeen, komt een heel ander beeld naar voren. Dan zien we onder andere de sterke opkomst van digilantisme (digitaal vigilantisme), de toenemende rol van media bij de opsporing van (vermeende) criminaliteit, de popularisering van eigenrichting en toenemende conflicten tussen normenstelsels van groepen in de samenleving.

Op basis van de brede definitie wordt in dit artikel de hypothese geformuleerd dat in Nederland sprake is van een verschuiving in eigenrichting, van een fenomeen dat vooral een uiting is van sociale cohesie in de samenleving, naar een fenomeen dat in toenemende mate indicatief is voor sociaal conflict. In termen van Rosenbaum en Sederberg (1974): de dynamiek doet zich niet zozeer voor bij *crime control vigilantism*, maar vooral bij *social control*- en *regime control vigilantism*.

De voordelen van een brede definitie

Het hanteren van een brede definitie van eigenrichting biedt voordelen. Het maakt het begrip sociologisch relevanter, ontdoet het van zijn onnodige normatieve connotatie en maakt ontwikkelingen zichtbaar die anders niet in beeld zouden komen.

Het meest fundamentele onderscheid tussen de smalle en brede definitie ligt in de partijen en de onderlinge relaties die erin beschouwd worden. De smalle definitie beschouwt eigenrichting exclusief vanuit het perspectief van de handelende burger ten opzichte van de staat, dit is de verticale of politieke dimensie van burgerschap. De brede definitie betreft daarin ook de relatie tussen (groepen) burgers onderling, de horizontale of maatschappelijke dimensie van burgerschap. Door alleen de verticale dimensie te beschouwen, wordt geen rekening gehouden met de realiteit van maatschappelijke verhoudingen en wat deze betekenen voor het fenomeen eigenrichting. Zoals het feit dat in een samenleving niet alle publieke normen worden gedeeld of dat overheden deelbelangen kunnen nastreven. Er wordt simpelweg verondersteld (meestal impliciet) dat sprake is van gedeelde publieke normen en op deze grond wordt eigenrichting als maatschappelijk ongewenst gedefinieerd. In samenlevingen waarin de middelpuntvliedende krachten toenemen ten opzichte van de middelpuntzoekende krachten, is dit een moeilijk vol te houden uitgangspunt. Het verdient daarom aanbeveling om de definitie van eigenrichting te ontdoen van deze normatieve dimensie, vooral ook omdat deze in verdeelde samenlevingen kan werken als de spiegel van een deelbelang.

Een voordeel van het hanteren van een brede definitie is ook dat er maatschappelijke ontwikkelingen zichtbaar kunnen worden die anders onzichtbaar zouden blijven. De waarneming/hypothese van dit artikel, dat in Nederland sprake is van een verschuiving van eigenrichting als uiting van cohesie naar eigenrichting als uiting van conflict, zou niet mogelijk zijn geweest als een smalle definitie was gebruikt.

Democratische strijd versus eigenrichting

Uit de bespreking in paragraaf 2 valt af te leiden dat eigenrichting een rafelig concept is dat raakt aan allerlei 'nabijgelegen' maatschappelijke fenomenen. Een smalle interpretatie helpt om het begrip goed te kunnen onderscheiden van deze andere fenomenen, de keerzijde is wel dat de sociologische, beschrijvende waarde afneemt. Een brede definitie, waarbij de dynamiek van de maatschappelijke verhoudingen onderdeel is van het fenomeen, biedt mijns inziens een interessanter perspectief, maar roept ook weer nieuwe vragen op, zoals de vraag waar de reguliere strijd over publieke normen binnen de grenzen van een democratische rechtstaat overgaat in een strijd die deze grenzen juist overschrijdt?

In een democratie bestaan publiek vastgestelde normen naast maatschappelijke ‘strijd’ over die normen. Protest en verzet, maar ook politieke organisatie als zodanig, zijn voorbeelden van het laatste. De strijd over publieke normstelling is inherent aan democratie en kan derhalve niet als eigenrichting worden beschouwd. Wanneer de rol van de staat zwakker wordt, de cohesie in de samenleving afneemt en groepsverschillen nadrukkelijker op de voorgrond treden, zoals nu het geval is in veel Westerse samenlevingen, kunnen eigen normstelling en handhaving door groepen (maar ook individuen) wel meer de vorm van eigenrichting aannemen, omdat de betrokkenen zich minder identificeren met publiek vastgestelde normen. In een samenleving die fragmenteert, zullen groepsnormen in toenemende mate prevaleren boven publiek vastgestelde normen op het niveau van de staat⁷. De normen van de staat vormen in deze situatie steeds meer de uitdrukking van een al dan niet helder gedefinieerd deelbelang.

Het onderscheid tussen beide vormen van strijd is vanuit normatief oogpunt wel van belang. Hobbes (1958) laat zien dat het concept van wettigheid anders is binnen en tussen samenlevingen: ‘in declared hostility, all infliction of evil is lawful’: iemand doden in een oorlogssituatie is van een andere orde dan iemand doden in een vredessituatie. In een samenleving, die wordt gekenmerkt door een zeker niveau van sociale cohesie, kan eigenrichting worden beschouwd als een verstoring van de sociale orde, en derhalve als een onwettige activiteit. In een samenleving die steeds meer wordt gekenmerkt door verschillen en strijd, krijgt eigenrichting een andere status: de betrokkenen kunnen het in toenemende mate als een gerechtvaardigd handelen beschouwen.

Het antwoord op de vraag waar de democratische strijd overgaat in eigenrichting, voert voor dit artikel te ver, maar volstaan kan worden met de constatering dat de gesignaleerde afname van sociale cohesie in de samenleving erop duidt dat het eerste fenomeen zich steeds meer beweegt in de richting van het tweede.

De rol van de politiek

In de studies naar eigenrichting in Afrikaanse staten zien we bijna altijd de combinatie van strijd tussen groepen in de samenleving en de afwezigheid van een sterke staat. Of het een tot het ander leidt is een kip-en-ei vraag. Maar los daarvan kan wel worden opgemerkt dat deze fenomenen niet samen *hoeven* te gaan.

Lijphart (1968) beschreef ooit hoe de politiek in Nederland tijdens de verzuiling bovenlangs verbanden creëerde in een diep verdeelde samenleving: de zogenaamde pacificatiepolitiek. De politieke elites pacificeerden de verschillen aan de basis om zodoende tot gedeelde publieke normstelling te kunnen komen. Het was lange tijd een exportmodel van hoe politieke systemen in gefragmenteerde samenlevingen kunnen komen tot een functionerend staatsbestel. Het Nederlandse politieke systeem functioneert al lang niet meer op deze manier; de maatschappelijke verschillen worden in de politieke arena eerder versterkt dan overbrugd.

Met de geschetste ontwikkelingen in het achterhoofd (de terugtrekkende overheid, een politiek systeem dat maatschappelijke verschillen benadrukt, afnemend vertrouwen van burgers), is het zeer de vraag of de overheid in staat is deze pacificerende rol op

⁷ Het begrip groep hoeft hierbij niet opgevat te worden als een statisch fenomeen: groepen en groepssamenstellingen kunnen fluïde zijn en snel veranderen.

korte termijn weer te vervullen. Dit impliceert dat eigenrichting -in de brede betekenis van het woord- de komende jaren naar verwachting verder in betekenis zal toenemen.

Bibliografie

AIVD. (2016). Terrorisme in het kort. Geraadpleegd 1 oktober 2016, van <https://www.aivd.nl/onderwerpen/terrorisme>.

AL.], S. H. E. (2015). Foreign financing of Islamic institutions in the Netherlands. A study to assess the feasibility of conducting a comprehensive analysis. Santa Monica [etc.]/Den Haag: Rand Europe/WODC.

BAKKER, L. G. H., GEHRING, A. J., MOURIK, K. V., CLAESSEN, M. M., HARMSSEN, C., & HARMSSEN, E. (2010). Sharia in Nederland. Een studie naar islamitische advisering en geschilbeslechting bij moslims in Nederland. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen, Instituut voor Culturele Antropologie en Ontwikkelingsstudies.

BOUTELLIER, H. (2000). Het geluid van stille marsen. *Tijdschrift voor Criminologie*, 42(4), 317-332.

BOUTELLIER, H., HAAN, W. J. M., & ROVERS, B. (Eds.). (2000). *Eigenrichting en burgerschap* (Vol. 42): Gouda Quint.

DEKKER, P., & MEER, T. v. D. (2007). Vertrouwen in de rechtspraak nader onderzocht. Den Haag: Sociaal- en Cultureel Planbureau.

DENKERS, F. (1985). *Oog om oog, tand om tand en andere normen voor eigenrichting*. Lelystad: Koninklijke Vermande.

DENKERS, F. (1993). *Op eigen kracht onveiligheid de baas. De politie van pretentieuze probleemoplossers naar bescheiden ondersteuners*. Lelystad: Koninklijke Vermande.

DUMSDAY, T. (2009). On cheering Charles Bronson. The ethics of vigilantism. *Southern Journal of Philosophy*, 47(1), 49-68.

ENS, A. (2016). *Discriminatie melden bij de politie? Een onderzoek naar de meldingsbereidheid van slachtoffers van moslimdiscriminatie (MA-thesis)*. Apeldoorn.

GAZIT, N. (2015). State-sponsored vigilantism: Jewish settlers' violence in the occupied Palestinian territories. *Sociology and Social Research*, 49(3), 438-454.

GUARDIAN, T. (2016). British newspapers react to judges' Brexit ruling: 'Enemies of the people' (4-11-2016). Geraadpleegd van <https://www.theguardian.com/politics/2016/nov/04/enemies-of-the-people-british-newspapers-react-judges-brexit-ruling>.

HAAS, N. (2010). *Public support for vigilantism (PhD-thesis)*. Universiteit Leiden/NSCR, Leiden.

HOBBS, T. (1958). *Leviathan Parts 1 and 2*. Indianapolis/New York: Bobbs Merrill.

HULLU, J. D. (2006). *Materieel strafrecht. Over algemene leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht*. Deventer: Kluwer.

JACKSON, W. D. (1999). Fascism, vigilantism, and the state. The Russian National unity movement. *Problems of Post-Communism*, 46(1), 34-42.

- JANSSEN, J. (2008). *Je eer of je leven? Een verkenning van eierzaken voor politieambtenaren en andere professionals (2e druk)*. Den Haag: Elsevier Overheid.
- JOHNSTON, L. (1996). What is vigilantism? *British Journal of Criminology*, 36(2), 220-236.
- JONG, J. D. D., & HAAN, W. J. M. D. (2000). Eigenrichting en burgerschap. *Tijdschrift voor Criminologie*, 42(4).
- KIRSCH, T. G., & GRAETZ, T. (Eds.). (2010). *Domesticating Vigilantism in Africa*. Rochester, NY/Suffolk, UK: Boydell and Brewer.
- KOSSEFF, J. (2016). The hazards of cyber-vigilantism. *Computer Law & Security Review*, 32, 642-649.
- KWAKMAN, N. J. M. (2006). De bestuurlijke boete: publiekrechtelijke eigenrichting. *NTB*, 47.
- LAND, M. V. D., STOKKOM, B. V., & BOUTELLIER, H. (2014). *Burgers in veiligheid. Een inventarisatie van burgerparticipatie op het domein van de sociale veiligheid*: Vrije Universiteit Amsterdam.
- LEEST, J. (2000). Justitieel vrijwilligerswerk in beeld. *Tijdschrift voor Criminologie*, 42(4), 333-341.
- LIJPHART, A. (1968). *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*. Amsterdam: J.H. de Bussy.
- MEHLBAUM, S., & STEDEN, R. V. (2016). Tussen 112 bellen en een rotschop geven. Burgermoed vanuit maatschappelijk, politiek en juridisch perspectief. Amsterdam/Den Haag: Vrije Universiteit/Stichting Maatschappij en Veiligheid.
- MEIN, A., & HARTMANN, A. (2013). De stand van het boa-bestel. Eindrapport over het stelsel waarbinnen buitengewoon opsporingsambtenaren functioneren. Utrecht: Verwey-Jonker.
- MURRELL, M. (2012). This Is Real Hip-Hop. Hip-Hop's Rejection of Paul Butler's Theory of Justice in Let's Get Free. *The Georgetown Law Journal*, 99, 1179-1225.
- NRC-HANDELSBLAD. (2016). Band Eindhovense moskee met financiers van Al-Qaeda (2-dec-2016). Geraadpleegd van <https://www.nrc.nl/nieuws/2016/12/02/band-eindhovense-moskee-met-financiers-van-al-qaeda-5616880-a1534618>.
- NYT. (2015). Killer of Cecil the Lion Finds Out That He Is a Target Now, of Internet Vigilantism (29-7-2015). van http://www.nytimes.com/2015/07/30/us/cecil-the-lion-walter-palmer.html?smprod=nytcore-iphone&smid=nytcore-iphone-share&_r=0.
- OOMEN, B. (2004). Vigilantism or Alternative Citizenship? The Rise of Mapogo a Mathamaga. *African Studies*, 63(2), 153-171.
- RIDDER, J. D., DEKKER, P., & HOUWELINGEN, P. V. (2016). COB Burgerperspectieven 2016/1. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- ROOIJAKKERS, G., & ROMME, T. (Eds.). (1989). *Charivari in de Nederlanden. Rituele sancties op deviant gedrag (themanummer)* (Vol. XV).
- ROSENBAUM, H. J., & SEDERBERG, P. C. (1974). Vigilantism. An analysis of establishment violence. *Comparative Politics*, 6(4), 541-570.

- SCULLY, T., & MOORMAN, K. (2014). The Rise of Vigilantism in 1980 Comics. Reasons and Outcomes. *The Journal of Popular Culture*, 47(3), 634-653.
- SMALLRIDGE, J., WAGNER, P., & CROWL, J. N. (2016). Understanding Cyber-Vigilantism. A Conceptual Framework. *Journal of Theoretical en Philosophical Criminology*, 8(1), 57-70.
- SMITS, J. E. A. (2012). UM-studenten analyseren hiphop-teksten op juridische beginselen (interview). *Observant 34 (7 juni 2012), Mr. (14 juni 2012), Advocatenblad Start (nr. 2)*.
- VROOMAN, C., GIJSBERTS, M., & BOELHOUWER, J. (Eds.). (2014). *Vershil in Nederland. Sociaal- en Cultureel Rapport 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- WAARD, J. D., & STEDEN, R. v. (2012). De opmars van de private veiligheidszorg. Een nationaal en internationaal perspectief *Justitiële Verkenningen*, 38(8), 9-23.
- WHITE, W. (2002). *Rope and Faggot. A Biography of Judge Lynch*. Notre Dame, IN: Notre Dame Press.
- WRR. (2012). *Vertrouwen in burgers*. Den Haag/Amsterdam: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid/Amsterdam University Press.